

A nyílt hozzáférés különféle modelljei a hazai tudományos kommunikáció gyakorlatában

Témavezető: Dr. Senkei-Kis Zoltán

Egyetemi adjunktus

Készítette: Móring Tibor

ELTE BTK

Informatikus könyvtáros MA

Budapest, 2018

(Lezárás dátuma: 2018.10.24.)

Tartalomjegyzék

1. Bevezető gondolatok, hipotézis megfogalmazása.....	4
2. A nyílt hozzáférés könyvtárügyi jelentősége	5
2.1 A nyílt hozzáférés és az IFLA	5
2.2 Nyílt hozzáférés a Horizont 2020 tükrében.....	6
2.3 Horizont Európa – az Open Science finanszírozása	7
3. A hazai nyílt hozzáférés pillanatképe.....	9
3.1 Az open access megjelenése a hazai könyvtári stratégiákban	9
4. A nyílt hozzáférés fogalma, modelljei.....	11
4.1 A nyílt hozzáférés modelljei.....	12
4.1.1. A szerzői archiválás (zöld út) és az arany út.....	12
4.1.2. A gyémánt és a hibrid modell.....	12
4.1.3. Példák egyéb modellekre	12
5. A hazai lektorált folyóiratok általános politikája	14
5.1. Sherpa/Romeo – Mit? Miért? Kinek?.....	14
5.2. A hazai kiadói és folyóirat reprezentáció az adatbázisban	15
5.3 Az Akadémiai Kiadó dominanciája.....	17
6. A hazai nyílt hozzáférésű folyóiratok reprezentációja nemzetközi adatbázisokban.....	18
6.1. DOAJ – áttekintés.....	18
6.1.1. Belépési feltételek.....	19
6.2 Scopus – áttekintés	22
6.2.1. Bekerülési feltételek.....	23
6.3. Reprezentáció az adatbázisokban.....	24
6.3.1. Kutatási stratégia	24
6.3.2. Találatok kiértékelése	24
6.3.3. A teljesség bemutatása a <i>Névtani Értesítő elnevezésű</i> kiadványon keresztül.....	26
7. Veszélyek, hátráltató tényezők, lehetőségek és lezáró gondolatok.....	28
7.1. A nyílt hozzáférés nehézségei	28
7.2 Lehetőségek.....	30
7.2.1 Infrastrukturális lehetőségek.....	30
7.2.2 A nyílt hozzáférést támogató nemzeti kezdeményezések.....	30
7.2.3 Nemzetközi szervezetek a nyílt hozzáférésért	32

7.2.4 OA támogató nemzetközi projektek	32
8. Összefoglalás.....	34
Köszönetnyilvánítás	36
Irodalomjegyzék.....	37

1. Bevezető gondolatok, hipotézis megfogalmazása

Az open access napjaink kiemelkedő könyvtárügyi trendje – a könyvtárak kiemelkedő szerepet tölthetnek be a hatékonyabb tudományos kommunikáció elérésében. Ennek számos résztvevője van, így például a folyóiratkiadók, a könyvtárak, a kutatók és szerzők vagy a kormányzat, illetve az ezek szerveződéséből létrejövő konzorciumok, együttműködések és kezdeményezések. Az open access mozgalom és a technológiai fejlődés globális követelménnyé tette a nyílt hozzáférést, amire mindenképpen reagálni érdemes. Pályamunkám azzal a céllal jött lére, hogy átfogó képet adjon a hazai tudományos kommunikációban működő modellek gyakorlatáról, ehhez pedig az alábbi kérdések mentén építettem fel a dolgozatot:

- A hazai könyvtárak megfogalmazzák-e a nyílt hozzáférést feladatuknak, reagálnak-e a trendre, s ha igen, milyen formában teszik mindezt? Vajon specifikus kérdés-e a nyílt hozzáférés, vagy minden könyvtártípusnál megjelenik a témakör?
- A hazai folyóiratkiadói szegmensben lehet-e látni törekvéseket, van-e információ nemzetközi közegben a magyarországi publikálási gyakorlatról? Milyen mértékű a reprezentáció a szakmai közösség által épített folyóiratkiadói adatbázisban, a Sherpa/Romeo-ban?
- A hazai folyóiratkiadás kiemelkedő szereplője az Akadémiai Kiadó. Vajon tükröződik-e ez a Sherpa/Romeo-ban?
- Nem csupán a folyóiratkiadóknak, de a folyóiratoknak is rendkívül fontos a nemzetközi reprezentáció, hiszen szerzőik ezáltal megismerhetik a tématerület szélesebb alkotói közösségét, és kollaborációk is kialakulhatnak. Milyen mértékben vannak jelen a hazai open access folyóiratok a legnagyobb nemzetközi adatbázisokban, például a DOAJ-ban vagy a Scopusban? Mit lát a világ Magyarország nyílt hozzáférési gyakorlatáról?
- A Scopus sokkal kisebb mértékben indexel a humán tudományterületekről cikkeket, fő gyűjtőköre inkább a reál területekre összpontosul. Ennek tükrében milyen mértékben indexeli például a Névtani Értesítőt a két választott nemzetközi adatbázis?
- Vannak-e iránymutató eredmények hazánk tudományos kommunikációjában?

Pályamunkában a fenti kérdések megválaszolásával reagálok a hazai nyílt hozzáférés hazai állapotára.

2. A nyílt hozzáférés könyvtárügyi jelentősége

A könyvtárak, mint a kutatást és oktatást elősegítő intézmények infrastruktúrájuk révén döntő szerepet játszhatnak a nyílt hozzáférés kialakulásában. Az alábbiakban meghatározó nemzetközi dokumentumokat és mozzanatokot mutatok be, amelyekben az open access is fókuszba kerül.

2.1 A nyílt hozzáférés és az IFLA

Az open access ügyét a vezető nemzetközi könyvtárügyi szervezet, az International Federation of Libraries Association (IFLA) trendként veszi számításba, ezt bizonyítja az információs szakemberek által összeállított IFLA Trend Report (IFLA, 2013), amelyben öt globális trend kerül megfogalmazásra:

- Az új technológiák segítik és egyben korlátozzák az információhoz való hozzáférők körét
- Az online oktatás befolyásolja a globális tanulás gyakorlatát
- Az adatvédelem és a magánszféra újradefiniálására van szükség
- Új csoportok megjelenése a hálózatba kapcsolt társadalomban
- Az információs gazdaság befolyásolása az új technológiák megjelenésével

A nyílt hozzáférés az online oktatás témakörként jelenik meg a dokumentumban, ahol kiemelésre kerül, hogy lektorált szakcikknek milliói érhetőek el ilyen formában, s ez nagyban hozzájárul a kutatók tudományos munkájához és teszi lehetővé a határokat átívelő együttműködést számukra. (IFLA, 2013)

Az IFLA Trend Report 2013-as megjelenése óta számos frissítésen ment keresztül. A 2016-ban kiadott IFLA Trend Report Update dokumentum például már olyan kihívásként tekint a nyílt hozzáférésre, amely a könyvtári és kiadói együttműködés igényét fogalmazza meg, s rávilágít, hogy az oktatás, valamint a gyűjteményszervezés hatékonyabb működése érdekében a hagyományos modellek átgondolására volna szükség. (IFLA, 2016)

Az IFLA által szervezett World Library and Information Congress (WLIC 2018) ebben az évben Kuala Lumpurban került megrendezésre, vezető témája az *átalakuló könyvtárak és társadalmak* volt. A kongresszus szakkönyvtári szekciójának bevezető tanácskozása a *Könyvtárak, mint a nyílt hozzáférés vezetői* elnevezést kapta, s három előadás hangzott el a témakörében (WLIC, 2018):

- **Raggie Raju:** *From Green to Gold to Diamond: Open access's return to social justice*
Az előadás a tudományos kommunikáció múltjára és a nyílt hozzáférés mozgalom létrejöttének okaira emlékeztet – az open access azóta számos változáson ment keresztül, amelyet az üzleti modellek átalakulása bizonyít. (Raju, R. et al. 2018)
- **Mahmoud Khalifa:** *Open access monitoring and business model in Latin America and Middle East: a comparative study based on DOAJ data and criteria.*
A prezentáció a Latin-Amerikában és a Közel-Keleten közzétett nyílt hozzáférésű folyóiratok üzleti modelljeiről, lektoráltságáról és plágium kezelési gyakorlatáról szólt, melyhez a DOAJ adatbázisában található információkat vették alapul. (Lujano, I. – Khalifa, M., 2018)
- **Patrick Danowski:** *Austrian Transition to Open Access*
A nyílt hozzáférés nagyobb lefedettség elősegítésére vonatkozó kezdeményezések ismertették az előadásban. (Danowski, P. et al. 2018)

2.2 Nyílt hozzáférés a Horizont 2020 tükrében

A Horizont 2020: *Az Európai Unió kutatási és innovációs keretprogramja* globális kezdeményezésről ír a nyílt hozzáféréssel kapcsolatban: „Minden résztvevőnek olyan hamar közzé kell tennie az általa létrehozott – és így birtokolt – eredményeket, amilyen gyorsan csak lehet. Kivételek csak a szellemi tulajdonjogok védelme, illetve biztonsági vagy jogos érdekek miatt alkalmazhatók. Az eredmények tudományos közleményekben való közzétételekor a kiadványhoz nyílt hozzáférést kell biztosítani. Ez szavatolja, hogy az uniós adófizetők által finanszírozott kutatási eredmények mindenki számára ingyenesen hozzáférhetőek legyenek”. (Európai Bizottság, 2014. 26. o.) Az Európai Unió legnagyobb kutatástámogató intézete, az Európai és Kutatási Tanács (ERC) azt a célt fogalmazza meg, hogy új tudás jöjjön létre – ehhez azonban arra lenne szükség, a tudományos publikációk megosztásra kerüljenek. Elfogadja és támogatja a nyílt hozzáférés elvét, hiszen ennek következményeként új kutatómunkák jöhetnek létre és ez lehet az alapja a tudományos élet fellendítésének. Mindazok számára, akik az ERC programjában részt vesznek, biztosítani kell a tudományos publikációkhoz és az ahhoz tartozó kutatási adatokhoz való nyílt hozzáférést. A Horizont 2020 programja előírja, hogy mindazon projektek eredményeit nyíltan hozzáférhetővé kell tenni, amelyek finanszírozottak – ez garantálhatja, hogy az EU adófizetői számára is ingyenesen elérhetőek legyenek a kutatási adatok. (European Commission, 2017) A hazai tudományos kommunikáció gyakorlatában ez azt jelenti, hogy mindazok a tudományos

publikációk, amelyek a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési Innovációs Hivatal (NKFIH) keretében jöttek létre, bármely open access modell szerint szabadon hozzáférhetővé kell tenni. Fontos kiemelni, hogy a hivatal szerint a hibrid konstrukció hosszú távon nem járható útja a nyílt hozzáférésnek. (Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, 2015) Az NKFIH a *Science Europe Position Statement: Principles on the Transition to Open Access to Research Publications (2015)* alapelveit követi, amelyben a következő pontok kerülnek megfogalmazásra:

1. Támogatja a hagyományos nyílt hozzáférési modelleket (arany, zöld).
2. A repozitóriumok számbavétele, mint a kutatási tevékenység meghatározó eszköze, amely megfelel a magas minőségű elvárásoknak.
3. A tudományos közlemények mihamarabbi nyílt hozzáférhetővé tételének szorgalmazása, tudományterülettől függően maximum 1 éves embargóval.
4. A nyílt hozzáférési publikálási díjak ellenében előírja, hogy magas színvonalú szolgáltatást nyújtanak.
5. A hivatalnak erőfeszítéseket kell tennie annak érdekében, hogy ellenőrizze a felhasznált közpénzek hatékonyságát és monitoring rendszert kell létrehoznia, amelynek segítségével a költségek nyomon követhetők lesznek.
6. Az összes érintett fél számára gördülékeny a nyílt hozzáféréssé tétel.
7. Átlátható költségvetési szerkezet létrehozása, amelyben áttekinthetők a kiadói költségek.
8. Elvárják a kiadóktól, hogy intézményi, regionális vagy nemzeti szinten csökkenjen az előfizetői díj és ezzel párhuzamosan növekedjen a szerzői járulék.
9. A nyílt hozzáférési modellek közül a hibrid modellt elutasítja, amennyiben a szerzőnek kétszer kell fizetnie: egyszer a cikke megjelentetésért, egyszer pedig a folyóirat előfizetéséért.
10. A jelenlegi költségvetés átszervezésére lesz szükség.

2.3 Horizont Európa – az Open Science finanszírozása

Az Európai Bizottság kutatásra és innovációra 100 milliárd eurót javasol fordítani. Az előzőekben látott Horizont 2020 program eredményeire és elért sikereire támaszkodva garantálja, hogy az Európai Unió a globális kutatás és innováció élvonalában maradjon. Jivvy Katainen, az Európai Bizottság munkahelyteremtésért, növekedésért, beruházásokért és versenyképességért felelős alelnöke szerint azáltal, hogy az Európai Bizottság a kutatásba

investál, a jövőbe fektet be és a társadalom, valamint a tudomány változásaira lehet számítani. Carlos Modeas, a kutatásért, az innovációért és a tudományért felelős biztos az Európai Kutatási Innovációs Tanács létrehozását emelte ki, amely véleménye szerint forradalmasítani fogja az innováció európai finanszírozását.

A program alapvetően három pillérré fog épülni, ezek a következők:

- Open Science
- Globális kihívások és ipari versenyképesség
- Nyílt innováció

Az Open Science a kiváló tudomány támogatására épít s az eddigiekben megismert Horizont 2020 keretprogramot követően biztosítja a folytonosságot. Támogatja a kutatási infrastruktúrát, s továbbra is a tudományos kiválóság hajtóereje kíván maradni. A Horizont Európa a nagyobb nyitottság elvét teszi magáévá s a nyílt tudomány lesz a módszere – ez nyílt hozzáférést igényel a publikációkhoz és a kutatási adatokhoz. A program az Open Science pillér keretein belül támogatja az Európai Kutatási Tanácsot, valamint az Marie Curie ösztöndíj és csereprogramok létrejöttét. Az előzetes költségvetési terv szerint az Open Science területre mintegy 25.8 milliárd eurót fordít majd az Európai Bizottság. A tervek szerint a beruházásnak köszönhetően Európa megőrzi vezető szerepét a tudományos életben. (Európai Bizottság, 2018).

3. A hazai nyílt hozzáférés pillanatképe

Lovász László, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke beszámolójában reagált az open access hazai színvonalára, állapotára. Szerinte mélyponton van a hazai tudományos publikálás – tekintve a már ismerttetett Horizont 2020 célkitűzéseit – és a hibrid kiadók által megfizetett dupla fizetést illetve kritikával. Rávilágított, hogy a szerző kötelessége, hogy tudományos eredményeit kommunikálja és értelmezze. (Lovász, L., 2018) Ebben a fejezetben a hazai könyvtári stratégiákból emelek ki párat, hogy prezentáljam milyen célkitűzéseket tesznek az intézmények az open access elősegítése érdekében.

3.1 Az open access megjelenése a hazai könyvtári stratégiákban

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Magyarország meghatározó könyvtári hálózata. Stratégiai terve az *Informálni, Integrálni, Inspirálni* címet viseli, s a 2014-2020 közötti időintervallumra szól. A hálózat stratégiájában két helyen jelenik meg a nyílt hozzáférés, egyszer az – ebben a pályamunkában is említett – IFLA Trend Report kapcsán: a második trendnél kiemelésre kerül, hogy a nyílt hozzáférés térhódításával törődni érdemes. Emellett a *Hozzáférés* című fejezetben szól a dokumentum az open access-ről. Kiemeli, hogy a társadalomtudományi témakörű OA folyóiratokat a könyvtári portálon tegyék hozzáférhetővé és szolgáltatassák azokat. (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2014)

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) stratégiai tervének a 2008-2012-es évre készült dokumentumában még nem, a 2014-2018 közötti intervallumra szólóan azonban már több helyen is megemlíti a nyílt hozzáférést. Kiemeli, hogy rendkívül fontos a könyvtári repozitórium további fejlesztése és annak érdekében, hogy a szerzők további publikációt tegyenek közzé, fontos a kiadói tárgyalások kezdeményezése. A nyílt hozzáférés hátulütőinek csökkentése érdekében feladatuknak tartják a parazita folyóiratokról szóló tájékoztatást, illetve az open access publikációs alap szakmai felügyeletét. Feladatként jelöli meg, hogy az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) és az OA publikációs költségeit összehangolják, s eszerint egységesen kezeljék azt. Az open access-re mint lehetőségre tekint – a jogi szabályozást emeli ki dokumentum ennek kapcsán, s a nyilvános adat védelmét hangsúlyozza, azonban a stratégiai terv hozzáteszi, hogy az elektronikus és a nyílt hozzáférési díjak folyamatosan emelkednek. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2014)

A Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár (BCE EK) középtávú stratégiájában a kutatástámogatás eszközeként, valamint a repozitóriumi fejlesztése és a nyitott tudomány elősegítése kapcsán kerül előtérbe a nyílt hozzáférés. (Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár, 2016)

A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK) Stratégiai Tervében külön fejezetben tér ki a nyílt hozzáférésre. Kiemelésre kerül, hogy a publikációk és az adatok az egyetemes illetékes szerveivel együttműködve gondozásra kerülnek, illetve biztosítják a nyílt hozzáférés lehetőségét. Emlékeztet, hogy 2015-ben megerősítette állásfoglalását az open access témakörében, s a szerzői archiválási formát preferálja. Erre a DEENK-ban az iDEa tudóstérben van lehetőség, melynek infrastrukturális fejlesztése kiemelt feladat. Az intézmény tájékoztató szerepet is betölt a nyílt hozzáférési modellek megismertetésében. (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2016)

Hangsúlyos témakör a *Felsőoktatási könyvtárak és stratégiai fejlesztések* című dokumentumban a nyílt hozzáférés. Több olyan követendő nemzetközi példát is hoz (például holland, brit, amerikai stb.) amely a kutatástámogatás eszközeként említi az open access-t, és feladataként jelöli meg, hogy a repozitóriumok infrastrukturális hátterét ne csupán fejlesszék, de az archiválás lehetőségét minél szélesebb körben népszerűsítsék. Fontos feladat az együttműködés kutatástámogató szervezetekkel, valamint egy új szemléletű kutatástámogató információs rendszer létrehozása. A terv ezenkívül kiemeli a kutatási adatkezelést és a kutatási modellek etikus támogatását – mindennemű visszaélés lehetőségét ki kell szűrni. (Antal I. et al., 2017)

Úgy vélem a fentebb bemutatott dokumentumok egyértelműen rámutatnak, hogy a könyvtárak és a könyvtári programok abszolút számon tartják, s stratégiai tervekben hangsúlyozzák a publikációk nyílt hozzáférhetőséggel való elérést, azonban jól lehet, hogy a kutatók és szerzők még nem ismerik a lehetőségeiket. A hatékony működési mechanizmushoz vélhetően az ő körükben a publikációs modellek megismertetésére, tájékoztatására, marketingjére volna szükség.

4. A nyílt hozzáférés fogalma, modelljei

A Budapesti Open Access kezdeményezés a következőképpen fogalmazza meg a nyílt hozzáférést: „szabad hozzáférés alatt azt értjük, hogy mindenki számára elérhető és ingyenesen használható (olvasható, letölthető, kinyomtatható, terjeszthető), s ezekben keresés is végezhető – a cikkek szövegéhez csatolás köthető. Törvényes céllal felhasználhatók pénzügyi, jogi vagy műszaki korlátozás nélkül. A szerzői jogvédelem abban nyilvánuljon meg leginkább, hogy a szerzők nyomon tudják követni publikációk integritását, valamint jogosultságot nyerjenek, hogy munkájukra megfelelően hivatkoznak és kellőképpen elismerik munkájukat.” Az ajánlás két lehetséges módot azonosít a nyílt hozzáférés eléréshez: a szerzői archiválást, valamint az alternatív folyóiratokat. (Budapest Open Access Initiative, 2002)

A nyílt hozzáférés akkor valósul meg, ha a Berliini nyilatkozat által publikációkra vonatkozó feltételek is érvényesülnek:

1. Mindenki számára szabad és egyenlő hozzáférést biztosítanak a publikáció szerzői és jogtulajdonosai. A hozzáférés mellett: másolhatják, használhatják, terjeszthetik és továbbíthatják, előadhatják, valamint ebből származtatott művet hozhatnak létre, és azt terjeszthetik – a szerzőség megfelelő feltüntetésével. Személyes használatra a tudományos publikációk kis mértékben kinyomtathatók.
2. Elektronikus formában, online archívumban való tárolása a tudományos publikációnak, valamint az összes olyan kiegészítő anyagnak (nyers adatok, kutatási eredmények, metaadatok stb.), amelynek segítségével a mű létrejött. A tudástár kövessen technikai szabványt, és üzemeltetője (tudományos intézet, társaság, kutatási intézmény közintézmény vagy más szervezet) gondozza, aktualizálja, valamint tegye lehetővé a nyílt hozzáférést, támogassa a korlátlan terjesztést, az interoperabilitást és a hosszú távú archiválást. (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003)

A nyílt hozzáférés kialakulásában számos fontos tényező játszott szerepet, így például a tudományos kommunikáció gyakorlatának változása, a tudományos folyóiratok exponenciális mértékben megjelenő száma – amely párhuzamosan növekedett a kiadói árakkal is; a könyvtárak a beszerzés során ennek következtében rendkívül nehéz helyzetbe ütköznek, ezek megrendelése rendkívül költséges. A technológiai fejlődés megkérdőjelezhetetlen az 1970-es évek óta. Létrejöttét számos dokumentum (például a Berliini nyilatkozat a nyílt hozzáférésről,

Bethesda nyilatkozat), és infrastrukturális kezdeményezés (például az arXiv) segítette. Pályamunkám ezen fejezetében a nyílt hozzáférés a mai szakirodalom szerint használatos modelljeire világítok rá. (Karácsony Gy., 2007).

4.1 A nyílt hozzáférés modelljei

A megértéshez szükséges tisztázni, hogy a tudományos kommunikáció komplex rendszerének szereplői lehetnek a szerzők és kutatók, könyvtárak vagy más kutatóintézetek, tudástárak, folyóiratkiadók és természetesen maguk folyóiratok. A szakirodalom alapvetően négy működési modellt különböztet meg a nyílt hozzáférés témakörében: a zöld, az arany, a hibrid és a platina modelleket. Ebben a fejezetben sorra veszem ezeket a lehetőségeket.

4.1.1. A szerzői archiválás (zöld út) és az arany út

Alapvetően a szerzői archiválás azt a publikálási formát jelöli, amikor a kutató választ egy online szabadon hozzáférhető csatornát például egy repozitóriumot vagy saját honlapot, és itt közlést a kéziratának valamely formáját. Ezek lehetnek preprint, postprint vagy végleges kiadói változatok. Ezzel szemben az arany út egy olyan formája a nyílt hozzáférésnek, amikor a szerző egy nyílt hozzáférésű folyóiratot választ publikációja megjelenésének, s ezért *esetlegesen* cikkjelzési díjat fizet a kiadónak. (open-acces.hu, 2018)

4.1.2. A gyémánt és a hibrid modell

Nonprofit kutatóintézetek, tudományos társaságok vagy egyetemi kiadványok gyakorta támogatják a szerzők, kutatók számára a folyóiratokban az open access publikálást, s ezért cikkjelzési díjat nem számolnak fel – a nyílt hozzáférés biztosítása ebben az esetben azt jelenti, hogy szabadon, ingyenesen hozzáférhetők a művek. Ezt a konstrukciót *gyémánt modellként* említi a szakirodalom.

Nem kifejezetten OA folyóiratkiadók is kiveszik a részüket a nyílt hozzáférésű modell politikájában: előfizetéses folyóirataikban való publikálását maga válthatja ki a szerző. A kutatónak vagy intézményének közzétételi díjat, ezen felül pedig a kiadvány többi részéhez való hozzáférést is fizetnie kell. Ezt nevezik *hibrid* modellnek. (open-acces.hu, 2018)

4.1.3. Példák egyéb modellekre

Az ún. *fekete* vagy *zárt* nyílt hozzáférés modellje egy olyan konstrukció, amelyben a kutató egy nem legális oldalon teszi közzé publikációját. Bár vitatott, hogy ez is modellnek számít-e, hiszen bár valóban nyílt hozzáférésű a cikk, mégis, illegális keretek között történik a

megosztás és hozzáférés. A *bronz* modell egy olyan konstrukció, amelyben a folyóirat weboldalán megjelenik a cikk, de nem tisztázott a licenc kérdése. (Piwowar H., 2018)

5. A hazai lektorált folyóiratok általános politikája

Ebben a fejezetben a *Sherpa/Romeo* adatbázis segítségével szeretném reprezentálni a hazai tudományos kommunikációs gyakorlat egyik fontos szegmensét a lektorált folyóiratok kiadóinak politikáját – azaz, hogy az itt található kiadók milyen alapértelmezett archiválási lehetőségeket kínálnak.

5.1. Sherpa/Romeo – Mit? Miért? Kinek?

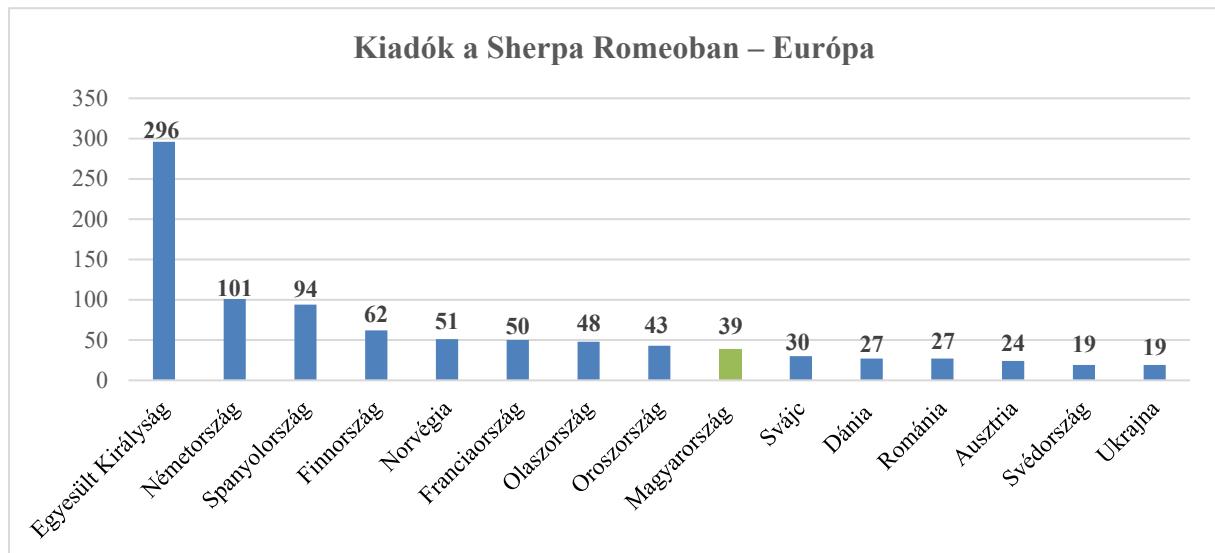
A kutatók nincsenek könnyű helyzetben, amikor meg kell választaniuk, mely folyóiratban helyezték el publikációjukat. A gyakorlat azt mutatja, hogy a nyílt hozzáférésű kiadványok cikkeire nagyobb mértékben érkeznek a hivatkozások, mint az előfizetéses konstrukcióban megjelent művekre (Holl, 2017), azonban jó pár kiadó nem teszi lehetővé a nyílt hozzáférési felhasználást. A *Sherpa/Romeo* segítséget nyújt a kutatóknak a helyzet tisztázásában, valamint a megfelelő folyóirat kiválasztásában. Ehhez fűződően bemutatja a kiadói politikákat: annak érdekében, hogy segítsék a szerzői önarchiválást, feltüntetik, hogy a cikk milyen verzióját hova és milyen feltételek mellett lehet közzétenni. Fontos azonban kiemelni, hogy a kiadó és a szerző által kötött szerződés lehet csupán igazán irányadó.

A *Sherpa/Romeo*ban a dolgozat írásának pillanatában 2 536 kiadó található, ezek többnyire a felhasználók ajánlásaival kerülnek be, vagyis a szakmai közösség tartja frissen, ugyanakkor további ajánlások is tehetők. Ennek tekintetében úgy vélem, hogy az adatbázis alkalmas arra, hogy a hazai tudományos kommunikáció aktivitásáról képet adjon. A *Sherpa/Romeo* mintegy 22 000 lektorált folyóiraatra és sorozatra vonatkozó információkat tartalmaz. Adatforrásai a kiadók honlapjai, valamint a British Library's Zetoc szolgáltatása, a DOAJ és az Entrez.

A szerzői archiválást segítő 4 különböző kiadói osztályozás található meg benne, ezeket színekkel különbözteti meg az adatbázis: zöld, kék, sárga és fehér. A *zöld* típusú kiadók lehetővé teszik preprint és postprint vagy kiadói változatok cikkek feltöltését. A *kék* csak postprint, vagy kiadói változatok archiválást engedélyezi. A *sárga* jelölést kapott kiadók a preprint dokumentumok feltöltését segítik elő, míg a *fehérekben* az archiválás hivatalosan nem támogatott. Anyagát copyright szerződések, open access irányelvek, online elérhető anyagok, és a kiadókkal folytatott személyes kommunikáció során kialakított dokumentációk képezik. (*Sherpa/Romeo*, 2018)

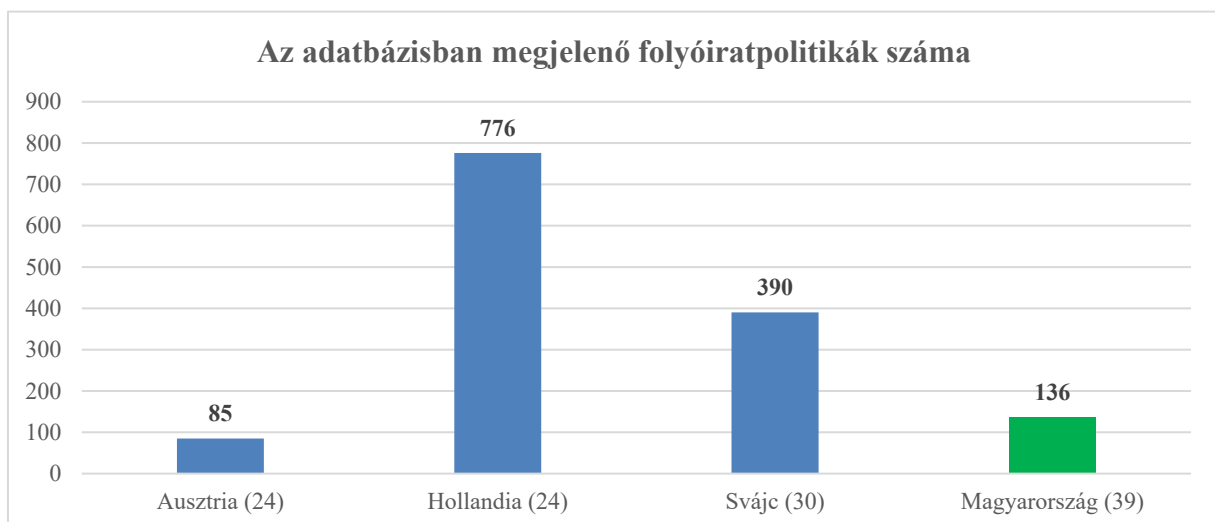
5.2. A hazai kiadói és folyóirat reprezentáció az adatbázisban

A specifikusan hazai kép megtekintése előtt érdemes vetni egy pillantást arra, hogy hány folyóiratkiadó jelenik meg az adatbázisban Európából. A 1. ábrán (Sherpa/Romeo, 2018) azt a 15 országot mutatom be, amely a legtöbb kiadóval rendelkezik az adatbázisban:

1. ábra: A Sherpa/Romeo folyóiratkiadó szerinti megoszlása az európai térségben

A Sherpa/Romeo 39 folyóiratkiadót jelenít meg Magyarországról, s ezzel úgy helyezkedik el az európai „élbolyban”, hogy olyan országok előtt áll, mint például Svájc (30), Ausztria (27) vagy Hollandia (24). Érdekes azonban az adatok mögé nézni: vajon a magasabb folyóiratkiadó számok ellenére több folyóirat politikájáról kapunk információkat, mint az említett országokban? Ezt az alábbi, 2. ábrával szemléltetem.

2. ábra: Folyóiratok megoszlása a Sherpa/Romeóban: Ausztria, Hollandia, Svájc, Magyarország

Hollandia és Svájc esetével összehasonlítva a magyarországi folyóiratkiadói képet, az a tanulság vonható le, hogy bár mindkét ország kevesebb kiadóval szerepel az adatbázisban, sokkal több a gócpont, azaz olyan intézmények, amelyek 50 darab feletti folyóirat kiadásában vesznek részt. Magyarországon egy meghatározó szereplő van, ez pedig az Akadémiai Kiadó: 71 előfizetési folyóirat kiadása mellett 5 nyílt hozzáférésű kiadványt jelent meg. Hollandiában a Brill Academic Publishers helyezkedik el az élen 272 kiadvánnyal, ezt követi a Rodopi (166) és az IOS Press (133). Svájcra is 3 kiemelkedő kiadó jellemző: a MDPI (142), a Karger Publishers (100) és a Frontiers Media (53). Az összehasonlításban szereplő országokra jellemző, hogy egy-két kifejezetten OA folyóiratkiadó is szerepel az adatbázisban: pl. Karger Publishers Open Access (Svájc), Utrecht University Library Open Access Journals (Hollandia), Verein zur Förderung des Open Access Publizierens in den Quantenwissenschaften (Ausztria) stb. Magyarországon az Akadémiai Kiadó teszi lehetővé a nyílt hozzáférésű publikálást, emellett többnyire egyetemek jelentetnek meg ilyen típusú folyóiratokat.

Mint ahogyan az fentebb bemutatásra került, a Sherpa/Romeóban 39 folyóiratkiadóról és 136 kiadványról kaphatnak információt a felhasználók. Az adatbázis által létrehozott tipológia szerint 22 kiadó felel meg a *kék* besorolásnak, azaz ezek a folyóiratok a postprint kéziratok archiválást teszik lehetővé. 14 folyóiratkiadó *zöld* osztályozást kapott, ezek tehát a preprint és postprint vagy kiadói változatot archiválhatják. Emellett 3 olyan kiadó is van, amely hivatalosan nem támogatja az archiválást.

Az adatbázis adatai szerint Magyarországon az Akadémiai Kiadó meghatározó, itt 71 folyóiratban nyílik lehetőség a kéziratok archiválására, emellett pedig 5 nyílt hozzáférésű, ún. *különleges rendelet* szerinti politikában eljáró kiadványban teszi lehetővé az archiválást. Ezek a következők: Acta Chromatographica, Central European Geology, European Journal of Microbiology and Immunology, Journal of Behavioral Addictions és a Nanopages. Emellett két egyetemi kiadó emelkedik ki: a Budapesti Műszaki Egyetem (8) valamint a Debreceni Egyetemi folyóiratai (7). (Sherpa/Romeo, 2018)

A Sherpa/Romeóban megjelenő hazai folyóiratkiadók száma mögött némi anomália figyelhető meg: a Központi Statisztikai Hivatal kiadóként kétszer is szerepel az adatbázisban, egyszer *Központi Statisztikai Hivatal*, máskor pedig *Hungarian Central Statistical Office* néven. (Sherpa/Romeo, 2018) Úgy vélem a Debreceni Egyetem külön-külön szereplő karain,

intézetekben, tanszékeken kiadott kiadványoknak az egyetem neve alatt lenne célszerűbb szerepelnie, s mint *kapcsolódó szervezet* jelenhetnének meg a további információk – ezáltal egységesebb képet mutatna a kiadásról.

5.3 Az Akadémiai Kiadó dominanciája

Az Akadémiai Kiadó masszív jelenléte volt tapasztalható a Sherpa Romeo-ban, ennek oka pedig az lehet, hogy a korábbi fejezetben bemutatott modellek közül az arany, a zöld és a hibrid megoldásokat teszik lehetővé a felhasználók számára. Kiadványait áttekintve megállapítható, hogy a hibrid konstrukció – tehát amikor előfizetési díjjal rendelkező lektorált folyóiratban teszik közzé nyílt hozzáféréssel cikkeiket a kutatók – választására kínálja a legtöbb lehetőséget: 29 idegennyelvű folyóiratban lehetséges, míg a gold opciót 5 kiadványnál kínálják a kutatók számára ebben a nyelvi kategóriában. A magyar nyelvű hibrid konstrukcióban megjelenő folyóiratok: Agrokémia és Talajtan, Antik Tanulmányok, Archaeologiai Értesítő, Magyar Pszichológiai Szemle, Magyar Sebészet és Orvosi Hetilap. (Akadémiai Kiadó, 2017) A szerző *zöld út* választása esetén az Akadémiai Kiadóra ruházza át a közlés jogát, de a kiadó a közlési megállapodást aláíró szerzőinek díjmentesen, időbeli korlátozás nélkül lehetővé teszi, hogy a kiadó által elfogadott, az esetleges javításokkal ellátott preprint kéziratait megosszák. Ez nem függ a formátumtól, és a kézirat szabad közzétételét is magában foglalja: e-mailben, szerzői honlapon, a szerző intézetének, egyetemének zárt vagy korlátozás nélkül elérhető repozitóriumban.

Az Akadémiai Kiadónál magyar, illetve idegennyelvű folyóiratokban nyílik lehetőség a publikálásra. Két arany modelles OA folyóirattól eltekintve a 63 500 Ft-tól kezdve 165 164 Ft-ig bezárólag fordulnak elő különféle összegek. Az árszabásban szerepet játszhat, hogy a folyóirat rendelkezik-e impakt faktórral, s ha igen, az milyen magas. A legmagasabb költsége a 1,942 IF-ral rendelkező *Journal of Flow Chemistry* folyóiratnak van. Ezek az árak azonban csak az MTA köztestületi tagjaira vonatkozik, így ezek 50%-os árkedvezményt tartalmaznak. A szerzőknek lehetősége adódik az ún. „gyors elbírálás” szolgáltatásra, ennek díja 368 300 Ft / cikk. A feltüntetett díjak ellenében online publikálást biztosít a kiadó. (Akadémiai Kiadó, 2017)

6. A hazai nyílt hozzáférésű folyóiratok reprezentációja nemzetközi adatbázisokban

A tudományos kommunikáció és a nyílt hozzáférés egyik eszköze a nagyobb láthatóságért és esetlegesen a tudományterület szélesebb kutatói rétegének megismerésére, a kisebb szakmai csoportokban való együttműködés lehetőségére, abban az esetben, ha az adott kiadvány vagy cikk minél több helyen megjelenik. A nemzetközi adatbázisok ebből a szempontból kitűnő lehetőséget nyújtanak – mind a kutatónak és intézményének, mind a folyóiratnak és kiadójának. (Scopus, 2018) Pályamunkám ezen fejezetében két nemzetközi adatbázist mutatok be: a *Directory of Open Access Journals* (továbbiakban: DOAJ), valamint az Elsevier adatbázisát, a *Scopust*. Úgy vélem a DOAJ – mint a nyílt hozzáférésű folyóiratok gyűjteménye – szerencsés választás lehet a hazai OA kiadványok számbavételéhez és objektív képet adhat a hazai tudományos kommunikáció gyakorlatáról. A Scopusban a szigorú bekerülési feltételek mellett egyféle presztízst is jelenthet, ha indexelésre kerül benne egy kiadvány. Felvetődik a kérdés, hogy a két választott adatbázis hány hazai vonatkozású, nyílt hozzáférésű kiadványt tartalmaz, valamint ha van bennük ilyen, mennyire teljes körű a kiadványok publikációk megjelenítése? Utóbbi kérdés különösen érdekes lehet például egy olyan folyóirat esetében, amely csak magyar nyelven jelenik meg. A fejezetben röviden bemutatom a két adatbázist, ezután rávilágítok a működési mechanizmusukra, ezt követően pedig összehasonlítom a DOAJ és a Scopus találati halmazát és a benne talált információkat.

6.1. DOAJ – áttekintés

A Directory of Open Access Journals 2004-ben jött létre Svédországban a Lundi Egyetemen mintegy 300 kiadvánnyal, napjainkban ez a szám azóta megközelítőleg 10 000-re növekedett. Interdiszciplináris adatbázis: témakörét tekintve befogadja a reál-, a műszaki-, az egészség-, a társadalom-, valamint a bölcsészettudományokat is. A DOAJ-ban mint szervezetben három különböző módon lehet jelen lenni: kiadóként, rendes tagként, valamint támogatóként. Az adatbázis kiáll a lektorált nyílt hozzáférés biztosítása mellett. A DOAJ társszerzője a *Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing* elnevezésű dokumentumnak, s mindazok akik az adatbázis tagjai szeretnének lenni, elfogadják az itt leírtakat. Ugyanakkor fenntartja magának a jogot, hogy nem mindenkit fogad el tagjának – tehát el is utasíthat tagsági kérelemmel kapcsolatos követeléseket.

Az adatbázis célja, hogy növelje a tudományos kiadványok láthatóságát és hozzáférését, függetlenül attól, hogy hol adták ki azt. (DOAJ, 2018)

A bekerülés elfogadására kerülő kiadványok osztályozását a Library of Congress osztályozási rendszere alapján végzik el az adatbázis tartalomfelelősei. Adatbázisának specialitása az ún. *DOAJ Seal*, ezzel egyféle tanúsítványt ad azon folyóiratoknak, amely „magas szinten nyílt” és a legjobb gyakorlatoknak megfelelnek. Ahhoz, hogy a kiadvány ezt elnyerhesse, hét elvnek kell megfelelnie:

- DOI-használat, mint elsődleges azonosító,
- a DOAJ támogatása a cikk metaadatolásával,
- a cikk tárolása a hosszútávú megőrzés elveinek megfelelően,
- a Creative Commons jogokat beillesztette a cikkekbe,
- támogatja a cikkek újrafelhasználását a CC-BY, CC-BY-SA vagy CC-BY-NC Creative Commons jogi konstrukciók szerint,
- hosszútávú megőrzés céljából létrehozott szabályzattal, tervvel rendelkezik,
- kivétel nélkül engedik a szerzőknek a szerzői jogok birtoklását.

Úgy vélem a fenti megoldás mindenképpen ösztönzőleg hathat a folyóiratok kiadói számára a nyílt hozzáférés támogatásában. (DOAJ, 2018)

6.1.1. Belépési feltételek

A DOAJ, a *Committee on Publication Ethics* (COPE), valamint az *Open Access Scholarly Publishers Association* (OASPA) együttműködésben összegyűjtötte az online, tudományos publikálás átláthatóságának alapelveit, feltételeit és létrehozta a *Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing* elnevezésű dokumentumot (Comittee on Publication Ethics, (2018), amelynek tematikáját érdemes szem előtt tartania a nyílt hozzáférésű folyóiratok menedzsmentjének, amennyiben tervei közt szerepel az adatbázisba való bekerülés. Mint azt korábban említettem, az itteni megjelenés párhuzamban van a DOAJ küldetésével: a láthatóság és a hozzáférhetőség növelése. Az átláthatóság alapelveit 16 pontban rögzítették:

1. *Honlap*: Napjaink hálózatba kapcsolt világában elengedhetetlen, hogy az online publikálásban résztvevő folyóiratnak legyen egy áttekinthető, felhasználóbarát *honlapja*, ennek pedig szövegesen biztosítania kell arról az olvasókat, hogy gondoskodtak a magas etikai és szakmai normák betartásáról. Ezen kívül tartalmaznia kell a küldetésnyilatkozatot és a szerzőkkel szemben támasztott kritériumokat. Jól látható helyen fel kell tüntetniük az ISSN-t, elválasztva egymástól a hagyományos és

elektronikus azonosítót. A honlap semmiképpen sem lehet félrevezető és nem veheti át más folyóiratok arculati tervét.

2. *A folyóirat elnevezése:* Legyen egyedi, nem összetéveszthető más kiadvány nevével, és nem tévesztheti meg olvasóit hasonló szervezetek feltüntetésével vagy a dokumentum eredetével kapcsolatban.
3. *Lektorálás:* Egyértelműen, világosan tisztázni kell a *szakmai lektorálás* kérdését – ennek biztosítását pedig olyan személyekkel megoldani, akik a szerkesztőségétől kívülállók, ugyanakkor a tématerület szakértői. A folyamatot egyértelműen meg kell határozni a weboldalon és nem ígérhet valótlan tevékenységeket, például, hogy rövid időn belül elfogadásra kerül az adott kézirat.
4. *Menedzsment:* A honlapon tisztázni kell a kiadvány tulajdonosának/menedzsmentjének kérdését. A félrevezetést ezen szempontnál is, csakúgy, mint az eddigieknél is ki kell zárni.
5. *Stáb:* A folyóiratnak szükségszerű rendelkeznie szerkesztői stábbal vagy a tématerületen olyan intézményes, szakértői háttérrel, akik a célkitűzések elérésben segítséget nyújtanak.
6. *Stáb információk:* Ezen személyek intézményi és személyes adatait fel kell tüntetni, így például a teljes nevet, beosztást és elérhetőségeket.
7. *Szerzői jog:* Minden cikkben szerepelnie kell a szerzői jog tulajdonos nevének, ehhez például iránymutató leírásokat is elhelyezhet a kiadvány a honlapján, hogy egyértelművé tegye. A szerzői jog tisztázása szükséges.
8. *Díjazás:* A szerzői díjak feltüntetésénél is elengedhetetlen az átláthatóság biztosítása – erre azért van szükség, mert fel tudnak készülni a szerzők a cikkük feltöltésekor, hogy milyen fizetési feltételekkel kell kalkulálniuk. Amennyiben nincsenek díjak, az is feltüntetendő.
9. *Helyes kutatói magatartás fenntartása:* A plagizálás, a hivatkozási manipuláció vagy az adathamisítás mindennemű formáját elutasítja, ilyen cselekedetekre nem szólít fel.
10. *Publikálási etika, misszió:* A folyóirat weboldalán világosan fel kell tüntetni a publikálási etikát, ideértve például a fellebbezések vagy helyreigazítások során való eljárási módot, vagy hogy például hogyan kezeli az érdeklődéssel szemben fennálló konfliktusokat.
11. *Periodicitás:* A periodicitásnak egyértelműnek kell lennie.

12. *Hozzáférhetőség*: Elengedhetetlen a cikk hozzáférhetőség kérdésének pontos tisztázása például az előfizetési díjak feltüntetésével vagy a szakmai lektorálás díjával.
13. *Archiválás*: a módszerekre érdemes rávilágítani, ugyanis a hosszú távú megőrzés céljából rendkívül fontos, hogy elektronikus biztonsági mentések készüljenek az anyagokról. Ez abban az esetben fontos, hogyha a folyóirat további kiadásra nem kerül.
14. *Bevételi források*: a kiadvány üzleti modelljeihez tartozó díjak, vagy az előfizetések költsége, intézményi- szervezeti támogatás, reklámozás stb. A folyóiratok állásfoglalása a
15. *Reklám*: fel kell tüntetni, hogy ki hozza a döntéseket a marketinggel kapcsolatos kérdésekben, mennyire kapcsolódik a reklám az olvasók szokásaihoz stb.
16. *Direkt marketing*: ne legyen agresszív a hirdetés, a *direkt marketing*nek jól célzottnak és szerénynek kell lennie.

Az átláthatóság fenti alapelvei mellett még számos alapkövetelményt fogalmaz meg a DOAJ. Fontosnak tartja, hogy a kiadvány témája passzoljon az adatbázis tematikájához – ez lényegében bármi lehet. Nyelv tekintetében sem tesznek kivételt. Tartalom szempontjából fontos, hogy minden legyen elérhető online, a cikkeken ne legyen embargó. A DOAJ elsősorban kutatókat céloz az általa gyűjtött dokumentumokkal, azonban fontos, ha valamilyen hallgatói testület, intézmény adja ki a kiadványt, annak értékelési stábjában minimum két PhD fokozattal rendelkező személy legyen. Elfogadásra kerülő forrásai között egyetemi, intézményi, tudományos kiadványok, valamint nonprofit és magán dokumentumok szerepelnek. Az azonosításhoz elengedhetetlen az URL, azonban nem csupán az adott kiadvány évfolyamának kell ezzel rendelkeznie, hanem minden egyes cikknek egy egyedi elérhetőséggel is. Más esetben nem fog működni a feltöltés. Fontos, hogy azonosításra kerüljön a szerkesztői stáb, a küldetésnyilatkozat, a szerzői instrukciók, valamint fogadják el a nyílt hozzáférés alapelveit, a plagizálási politikát és a licencet. A kiadvány rendelkezzen legalább ISSN-azonosítóval: erre azért van szükség, hogy az elektronikus és a nyomtatott formátum elkülöníthető és könnyen azonosítható legyen.

Amennyiben az összes fenti követelményeknek megfelel az adott kiadvány, abban az esetben a menedzsment tagjai megtehetik a kezdő lépéseket a belépéshez.

6.2 Scopus – áttekintés¹

A lektorált szakirodalom meghatározó absztrakt- és hivatkozás adatbázisává nőtte ki magát az Elsevier kiadó által 2004-ben létrehozott Scopus. A felhasználó nem csupán direkt információkért keresheti fel az adatbázist, lehetősége van a böngészésre is – a hivatkozási útvonalak követésével akár felfedezhetik a tématerület legfontosabb szakirodalmát. Interdiszciplináris adatbázis, így a tudomány széles palettáját vonultatja fel: megjelennek benne az élettudományok, a reáltudományok, az egészségtudomány, valamint a társadalomtudomány és a bölcsészettudomány is. A Scopus több mint 29 500 folyóiratot indexel, ezek közül 3 600 nyílt hozzáférésű kiadvány. Emellett kereskedelmi kiadványokat, könyveket, konferenciakiadványokat tartalmaz, a rekordok száma mintegy 69 millióra tehető – ebből a legrégebbi megjelenése 1788-ra datálódik. Mintegy 12 millió szerzői profil és nagyjából 70 ezer intézmény adatai találhatóak meg az adatbázisban. Könyvek bibliográfiai adatainak is széles körét nyújtja, ebből több mint 150 ezer van a Scopusban – évente mintegy 20 ezer dokumentummal frissül.

Mindezek mellett 39 millió szabadalom rekordja érhető el az adatbázisban, ennek forrását öt szabadalmi hivataltól nyeri: a US Patent & Trademark Office (USPTO)-tól, a European Patent Office (EPO)-tól, a Japan Patent Office (JPO)-tól, a World Intellectual Property Organization (WIPO)-tól, valamint a UK Intellectual Property Office-tól.

Az Elsevier adatbázisának 10%-át adja a saját folyóiratainak száma, emellett többek között indexeli a Wiley Blackwellt, a Taylor & Francist vagy a Wolters Kluwerst is.

Az adatbázisban indexelt dokumentumtípusok a következők:

- szakcikk,
- hivatalos publikálás előtt elfogadásra került online cikkek,
- könyv,
- könyvfejezet,
- konferenciakiadvány,
- szerkesztői összefoglaló,
- sajtó-helyreigazítás,
- levél,

---

¹ A fejezet leírásához a Scopus segédletét használtam. (Scopus, 2018)

- jegyzet,
- leírás,
- rövid véleménykutatás.

Az adatbázisban indexelésre nem kerülő dokumentumtípusok a következők:

- könyvhöz fűződő recenziók, tanulmányok,
- konferenciák kivonatai.

6.2.1. Bekerülési feltételek²

Ahhoz, hogy a kiadvány indexelésre kerüljön a Scopusban, kétlépcsős kiválasztási folyamatot kell abszolválnia. Az első fázis egy elő- és önértékelési fázis, a második pedig maga a vizsgálat, amelyet az adatbázis bizottsága végez el. Az áttekintéshez szükség van a minimális követelmények teljesítésére, ezek hiányában a folyóirat nem kerülhet a vizsgálóbizottság elé sem.

Az adatbázisban teljesítendő minimum követelmények:

- Szakmailag elfogadott, lektorált tartalom.
- ISSN központban regisztrált azonosítószám.
- Alkalmas a széles közönség felé való szolgáltatásra: latin betűvel írt bibliográfia és angol nyelvű kivonattal és címmel rendelkezik.
- Elfogadott etikai kódex.

A vizsgálat során előkerülő legfontosabb elemek a következők:

- folyóirat politikája (pl. szakmai lektorálás típusa, angol nyelvű absztrakt, szerkesztői koncepció stb.),
- minőség (pl. az absztrakt érthetősége; a kiadvány tudományhoz való hozzájárulása stb.),
- folyóirat helyzete (pl. hivatkozott-e az adott kiadványra valamely más dokumentum a Scopusban; kiadói jelenlét stb.),
- periodicitás (pl. nincs várákaszat, folytonos a megjelenés),
- online jelenlét (online elérhető tartalom, angol nyelvű honlap stb.).

---

² A fejezet leírásához a Scopus segédletét használtam. (Scopus, 2018)

Az adatbázis hangsúlyozza, hogy a napjaink felgyorsult, hálózatba kapcsolt információs társadalmának megfelelően a folyóirat rendelkezzen egy informatív, lehetőleg angol nyelvű honlappal, amelyből könnyen kideríthető például a szerkesztői stáb összetétele, a szerzőségi irányelvek, a folyóirat lektoráltságára vonatkozó adatok, az etikai irányelvek, az OA feltételek, a célközönség informálása a teljes szövegről, valamint legyen benne elolvasható a kiadói szabályzat.

6.3. Reprezentáció az adatbázisokban

Ebben a fejezetben a hazai vonatkozású nyílt hozzáférésű folyóiratok megjelenését mutatom be a két választott adatbázis segítségével. Először a kutatási stratégiát írom le, amellyel a találati halmazokhoz eljutottam, ezt követően pedig különböző szempontok szerint kiértékelem az itt kapott információkat. Úgy vélem, az adatbázisokban való kiadványok és publikációk megjelenése a fenti szempontrendszerek tekintetében mindenképpen presztízsértékű, így egyértelműen kiemelt szerepet tölt be a hazai tudományos kommunikáció gyakorlatában.

6.3.1. Kutatási stratégia

A DOAJ-ban a kutatáshoz az összetett keresési felületet kellett használnom, itt a folyóiratokon keresztül indultam el. Szűkítési feltételként a kiadó országának Magyarországot adtam meg, így jutottam el a hazai vonatkozású kiadványokhoz. A Scopusnál a címjegyzéket hívtam segítségül.³ A mintegy 38 000 tételből álló regisztert először a kiadó országa szerint, ezt követően pedig a nyílt hozzáférésű folyóiratok alapján szűkítettem. A Scopus adatbázisa azon OA kiadványokat indexeli, amely vagy a DOAJ-ban vagy a *Directory of Open Access Scholarly Resource (ROAD)*-ban is megjelennek. A tématerületek szerinti vizsgálatot a két adatbázis osztályozási útmutatójának segítségével alakítottam ki, így a DOAJ-nál a Library of Congress által használt leírást, a Scopusnál pedig az adatbázis egyedi leírását (Berkvens, P., 2012) vettem alapul.

6.3.2. Találatok kiértékelése⁴

Az áttekintés során a pályamunka írásának pillanatában a DOAJ adatbázisa 25 hazai vonatkozású, nyílt hozzáférésű kiadványt, míg a Scopus 170 hazai vonatkozású folyóiratot tartalmazott, ebből 14-et indexel (kb. 8%) a DOAJ vagy a ROAD – tehát OA kiadvány. A

---

³A kutatás a Scopus folyóiratjegyzéke alapján készült el. Ennek elérhetősége: <https://www.scopus.com/redirect.uri?url=https://www.elsevier.com/?a=91122&origin=sbrowse&zone=TitleList&category=TitleListLink>

⁴ A fejezet a DOAJ és a Scopus adatbázisainak 2018.03.25-ei adatai alapján készült el.

mellékletek között feltüntettem egy összefoglaló táblázatot, amelyben a két adatbázisban szereplő dokumentumok szerepelnek, zöld színnel pedig azok, amelyek közösek, vagyis mindkettőben megjelentek. A két adatbázisban összesen 30 különböző, nyílt hozzáférésű kiadvány van reprezentálva. A *mindkét adatbázisban* szereplő folyóiratok a következők: Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae (online ISSN: 2064-2474), Electronic Journal of Qualitative Theory of Differential Equations (ISSN: 1417-3875), Express Polymer Letters (ISSN: 1788-618X), Information Bulletin on Variable Stars (online ISSN: 1587-2440), Interventional Medicine and Applied Science (online: 2061-5094), KOMÉ: An International Journal of Pure Communication Inquiry (ISSN: 2063-7330) és a Névtani Értesítő (online ISSN: 2064-7484). Ezen periodikák között a tématerületek szinte teljesen megoszlanak: két nyelvészeti mellett egy állattani, egy matematikai, egy mérnöki, egy asztronómiai és egy gyógyszerésztudományi folyóirat jelenik meg az adatbázisban.

Ahhoz, hogy nagyobb rálátásunk legyen arra, hogy mely folyóiratból hány cikket indexeltek az egyes adatbázisok, ehhez a 6-6 legtöbb cikket indexelő kiadványt tüntettem fel az 3. ábrán.

DOAJ folyóiratai	Cikkek száma	Scopus folyóiratai	Cikkek száma
<i>Névtani Értesítő</i>	119	<i>Miskolc Mathematical Notes</i>	466
<i>Kaleidoscope History</i>	146	<i>Information Bulletin on Variable Stars</i>	604
<i>Opuscula Zoologica Instituti Zoosystematici et Oecologici Universitatis Budapestinensis</i>	179	<i>Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae</i>	625
<i>Dissertationes Archaeologicae: Ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös Nominatae</i>	205	<i>Applied Ecology and Environmental Research</i>	1009
<i>eXPRESS Polymer Letters</i>	1163	<i>Electronic Journal of Qualitative Theory of Differential Equations</i>	1094
<i>Electronic Journal of Qualitative Theory of Differential Equations</i>	1194	<i>Express Polymer Letters</i>	1153

2. ábra: A DOAJ és a Scopus legtöbb cikket adó kiadványai

Mint ahogy azt az 3. ábra is jól szemlélteti, mindkét adatbázisból leggazdagabban indexelt tématerület a *keménytudományok* köréből érkezik: mind az Electronic Journal of Qualitative Theory of Differential Equations, mind pedig az Express Polymer Letters matematikai szakkiadvány. Mindkettőben jelentős az ökológia (Opuscula Zoologica Instituti Zoosystematici et

Oecologici Universitatis Budapestinensis [DOAJ]); Applied Ecology and Environmental Research [Scopus]) és az állattan (Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae) jelenléte is. Megfigyelhető, hogy az Elsevier adatbázisa lényegesen több dokumentumot indexel a hazai vonatkozású, nyílt hozzáférésű folyóiratokból. Az összes hazai vonatkozású nyílt hozzáférésű folyóiratot figyelve a következő tématerületi megoszlási tendencia vonható le: 2 egészség-, 5 élet-, 8 reál- és 15 társadalomtudományi periodika található az adatbázisokban. A társadalomtudományi dominancia magyarázható azzal, hogy a tudományterület rendkívül széles, s gyakran kapcsolódhat akár más szakterületekhez. Ezt az adatot a DOAJ-ban szereplő témakörök konverziójával kaptam meg: a Scopusban használt osztályozási rendszer szerint alakítottam át ezeket.

6.3.3. A teljesség bemutatása a *Névtani Értesítő* elnevezésű kiadványon keresztül⁵

A két adatbázisban a megjelenő dokumentumok nyelve dominánsan angol – ami a bekerülési kritériumokat ismerve nem okoz nagy meglepetést – azonban a *Névtani Értesítő* elnevezésű kiadvány úgy került indexelésre mindkét adatbázisban, hogy csupán magyar nyelven megjelenő szakfolyóirat.

Az *European Reference Index for the Humanities* (ERIH) által is jegyzett *Névtani Értesítő* a magyar névkutatás szakfolyóirata, amelyet 1979-ben alapítottak. Gondozója az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Ebben a fejezetben a kiadvány teljességét elemzem a két adatbázisban: a folyóirat évfolyamaiban szereplő cikkeinek megjelenését a DOAJ-ban és a Scopusban. A kutatást az adatbázisok dokumentumainak áttekintésével kezdtem, ezt követően hasonlítottam össze, feleltettem meg a *Névtani Értesítő*ben megjelent teljességgel. Az utóbbi részhez a *Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa* (MATARKA) elnevezésű eszközt használtam.

---

⁵ A fejezet a DOAJ és a Scopus adatbázisainak 2018.03.25-ei adatai alapján készült el.

A vizsgálat eredményeit a 4. ábrával szemléltetem:

Névtani Értesítő			
Évfolyam	Teljesség (MATARKA)	DOAJ	Scopus
2016 (38. évf.)	53	53	17
2015 (37. évf.)	50	24	19
2014 (36. évf.)	59	24	17
2013 (35. évf.)	48	18	18
2012 (34. évf.)	51	-	18
2011 (33. évf.)	53	-	22

4. ábra: A Névtani értesítő indexelt cikkei a DOAJ-ban és a Scopusban

A fenti táblázatból kiderül, hogy a Scopus két évfolyammal több évfolyamot indexel, azonban a DOAJ sokkal inkább törekszik a teljességre. Megismerve a Scopus által indexelt cikktípusokat ez nem meglepő, hiszen többnyire a könyvszemle és a folyóiratszemle rovatait hagyta el a kiadványnak. 2013-ban ugyanezt az elvet követte a DOAJ is, azonban 2014-ben már ezek is megjelennek az adatbázisban. 2015-ben – habár a megjelenő cikkek száma mást mutat – a Névtani Értesítő jelenléte teljes volt a DOAJ-ban, a könyvszemle és folyóiratszemle rovatok cikkeit összevonva jeleníti meg az adatbázis.

A teljes kép megértéséhez szükséges, hogy megjegyzésre kerüljön: a DOAJ adatbázisában megjelenő cikkekre mutató linkek az *ELTE Digitális Intézményi Tudástár (EDIT)* elnevezésű repozitóriumra mutatnak, míg a Scopusban nem voltak hivatkozások, amelyek a kiadóra (vagy kiadó intézményére, repozitóriumára) mutatnának. Ennek oka az lehet, hogy a 2017. októberi listája nem tartalmazott elektronikus ISSN számot, így azóta ezzel nem frissítették. A másik kérdés a nyelv volt: úgy vélem magyar nyelven rendkívül nehéz, kihívást jelentő feladat – kiváltképpen bölcsészettudományi területen – megjeleneni egy nemzetközi adatbázisban. A DOAJ – a bekerülési feltételeknek eleget téve – minden nyelvet befogad jegyzékébe, így itt nagyobb találati és teljességi arányt tapasztalhattunk, míg a Scopusban való csekélyebb megjelenés inkább a cikktípusok miatt alakulhatott ki, hiszen a Névtani Értesítő szerzői, kutatói idegennyelvű absztraktokkal és címekkel jelent meg, eleget téve a kritériumrendszernek.

7. Veszélyek, hátráltató tényezők, lehetőségek és lezáró gondolatok

Pályamunkám eddigi fejezeteiben a nyílt hozzáférés hazai szintéren is működőképes gyakorlatáról adtam pillanatképet, azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az open access-re számos hátráltató tényező hat, amelyek gátolhatják ennek megvalósulását. Záró gondolataim megosztása előtt bemutatom az OA akadályait, vagyis azon jelenségeket, problémákat, amelyek gátat jelentenek a megvalósulásban. Ezt követően rávilágítok pár olyan nemzetközi működőképes gyakorlatra, amelyeknek a hazai tudományos kommunikációba való implikálásával sikeresebb lehet(ne) a nyílt hozzáférés.

7.1. A nyílt hozzáférés nehézségei

Az OpenAire projekt – amelyről a későbbiekben is szó lesz a 7.2 *Lehetőségek* című fejezetben – az Európai Bizottság nevében létrehozott egy kiadványt 2017 októberében (Johnson, R. et al., 2016), amely a fenntartható és versenyképes nyílt hozzáférési piac megvalósításának lehetőségeit, veszélyeit és hátráltató tényezőit írja le. A dokumentum szerint beavatkozás nélkül az open access 2025-ig Európa tagországainak felében biztosan nem fog megvalósulni. Annak érdekében, hogy a hatékonyságot növeljék, először szükség volt meghatározni a gátló tényezőket.

A nyílt hozzáférés megvalósulásának akadályait hat pontban szedték össze:

1. **Szerzők ösztönzésének hiánya:** a kutatókat meg kellene ismertetni az OA lehetőségeivel, és kutatásösztönző programokat kellene számukra létrehozni.
2. **Kiadói ösztönzés:** olyan piacképes üzleti modellek létrehozására lenne szükség, amely a folyóiratkiadók számára is előnyös: számukra ezek nem egyértelműek.
3. **Verseny:** a piacon nagyobb átláthatóságot kellene biztosítani a publikálási költségekkel kapcsolatban.
4. **Eltérő szabályozás:** országonként és tudományterületenként más-más szabályozásrendszerek vonatkoznak a nyílt hozzáférésre.
5. **Infrastruktúra:** annak érdekében, hogy a nyílt hozzáférés megvalósulhasson, erős és stabil infrastruktúrát kellene biztosítani.
6. **Nyilvántartás:** hatékony mechanizmusok implikálásra lenne szükség a szabályoknak való megfeleléshez.

A kiadvány megemlíti Magyarország nyílt hozzáféréshez való viszonyát is: kiemeli, hogy hazánkban pillanatnyilag nincs olyan nemzeti szintű jogi szabályozás, amely ennek keretét adna. Megemlíti, hogy a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH)

rendelkezik egy egyszerű nyílt hozzáférési politikával, míg a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) ennél részletesebbet dolgozott ki. Magyarországról a Debreceni Egyetemet és a Szegedi Tudományegyetemet emeli ki a kiadvány, mint a nyílt hozzáférés fő támogatóit – azonban a területet korlátozottnak nevezi. A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) összegyűjti a tudományos művek eredményeit, de ebben nincs a nyílt hozzáférésű kiadványokra vonatkozó monitoring mechanizmus. Pozitívumként kell azonban megemlíteni, hogy többek között az MTA Könyvtára OJS platformon keresztül biztosít megjelenést OA kiadványoknak. A repositóriumokról a kiadvány leírja, hogy infrastruktúrája észszerűen megalapozott, de a politika nem mindig egyértelmű. Természetesen vannak kivételek, így például a Debreceni Egyetem repositórium. A gold, vagyis a közzétételi díjak nélkül megjelenő folyóiratok népszerűek a bölcsészettudományi- és a társadalomtudományi területen, aktív támogatói az egyetemek, a nemzeti könyvtár és az MTA. (Johnson, R. et al., 2016)

A kutatókat elrettentheti a nyílt hozzáférésű publikálási formától a parazita folyóiratok jelenléte. Ezek olyan ismeretlen kiadványok, amelyek kéretlen levelekkel keresik meg a kutatókat azzal a céllal, hogy cikkek megjelentetését kínálják számukra. Természetesen ezen lapok rendkívül komoly, nagy múltra visszatekintő tudományos szakfolyóiratoknak tüntetik fel magukat annak érdekében, hogy a potenciális áldozatot megtévesszék. Mindazoknak, akik közzétételi díjat fizetnek, cikkük azonnal megjelenik, szakmai bírálat sem követi. Esetenként csak akkor szólítják fel fizetésre a kutatót, miután az alkotás már megjelent. (Holl, 2013) Annak érdekében, hogy a kutatók biztosra menjenek egy-egy folyóirat hitelességével kapcsolatban, érdemes a nagy adatbázisokat (pl. DOAJ) információ iránt áttekinteni, de a Jeffrey Beall által készített feketelista (Beall, J., 2018) is iránymutató lehet számukra – azonban fontos megemlíteni, hogy a szerző befejezte ennek a listának az aktualizálását.

Pályamunkám korábbi fejezetében már szó volt a kalóz oldalakról, mint a *fekete modell* képviselőiről. A felhasználó szempontjából valóban ingyenes, ráadásul nyílt hozzáférésű, azonban ez nem a nyílt hozzáférés egyik módja – ez egy illegális konstrukció. Ennek zászlóshajója az Alexandra Elbakyan nevéhez fűződő SciHub (Himmelstein D. S, 2018). Ebben az illegális adatbázisban nagy folyóiratkiadók (Elsevier, Springer, Nature, Taylor & Francis stb.) cikkei szerepelnek. Az Elseviertől például 3 356 kiadvány jelenik meg, mintegy 12,8 millió cikkel. (SciHub Stats, 2018) A használati statisztikákat elemezve kiderül:

természetesen, van rá igény... Feltehető a kérdés: szükséglet vagy kényelem? (Bohannon, J., 2016)

7.2 Lehetőségek

Az open access publikálásnak a hátráltató és veszélyeztető tényezői mellett számos olyan lehetősége is adott, amely a nyílt hozzáférés nagyobb lefedettségét támogathatja. Ebben a fejezetben négy szempont szerint mutatom be ezeket: az infrastrukturális lehetőségek, a nemzeti kezdeményesek, a nemzetközi szervezetek, valamint a nemzetközi projektek. A felsorolás nem teljességre törekvő, hiszen mind a nemzetközi szervezetek, mind pedig az OA támogató nemzetközi projektek száma rendkívül magas – így ezekből csupán párat mutatok be.

7.2.1 Infrastrukturális lehetőségek

A nyílt hozzáférést segítik a repozitóriumok, amelyek a teljes szövegű publikációkat gyűjtik, metaadataikat az OAI-PMH szerint szolgáltatják. Emellett a megőrzés az elsődleges feladata, célul kell kitűznie, hogy közép- vagy hosszú távon szolgáltatassa a benne található adatmennyiséget. Alapvetően két nagy típusa különböztethető meg, ezek az intézményi- valamint a diszciplináris repozitóriumok. Előbbi alatt azt az adott intézmény által üzemeltett és karbantartott dokumentumszervert értjük, amelyek lehetővé teszik a szerzői archiválást és a digitális publikálást, míg utóbbi alatt a tematikusan összetartozó dokumentumokat gyűjtő és szolgáltató tudástárat, amely szintén lehetővé teszi a feltöltést a szerzők számára. A *Registry of Open Access Repositories (ROAR)* elnevezésű adatbázis a világ számos területéről gyűjti össze a fellelhető repozitóriumokat, e szerint a világban 4 693, ebből Magyarországon 40 repozitórium található. (Registry of Open Access Repositories, 2018) Úgy vélem a szerzők számára jó kiindulási alap lehet ez az eszköz, a lehetőség tehát adott számukra.

A kisebb költségvetésű folyóiratkiadókat támogatja a nyílt forráskódú, asztali számítógépre is telepíthető szoftver, az Open Journal Systems (OJS), amely a tudományos kiadványok online kezelésében és közzétételében nyújt segítséget a felhasználóknak. A nagyközönség 2001-ben tesztelte először. (Public Knowledge Project, 2018) A DOAJ-ban indexelt 25 folyóiratból 7 ezzel az eszközzel jelenteti meg a publikációit.

7.2.2 A nyílt hozzáférést támogató nemzeti kezdeményezések

A FinnOA – amely oktatókból, kutatókból és tudományos folyóiratok kiadójából tömörült össze 2003-ban – azzal a céllal jött létre, hogy nyílt hozzáférést biztosítson a finnországi

tudományos irodalomhoz. A finn oktatási minisztérium által finanszírozott, open access-t támogató kezdeményezése a OA-JES 2006-ban jött létre, koordinációját pedig az imént említett FinnOA látja el, a Finn Nemzeti Könyvtár, a Helsinki Egyetemi Könyvtár és a Finnish Learned Societies-zel együttműködésben. Az így kialakult kezdeményezés célja, hogy támogassa az intézményi repozitóriumok létrehozását a különböző kutatóintézetek, valamint egyetemek számára; a kutatói körben a nyílt hozzáférés megismertetése; egy könnyen kezelhető platform létrehozása az OA-kiadványok számára. (FinnOA, 2006)

A kutatók és a kutatói közösségek támogatására hozta létre Norvégiában az *Openaccess.no*-t, amely a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos információkat szolgáltatja a kutatók és kutatói közösségek számára. A kezdeményezés keretei között folyamatosak a tárgyalások a jelentős folyóiratkiadókkal (Elsevier, Wiley, Taylor & Francis stb.) többek között az üzleti modellek átláthatóságáról, a licencszerződések feltételeinek kialakításáról, valamint a norvégiai szerzők publikációinak azonnal nyílt hozzáféréséről. A norvég nyílt hozzáférésű törekvéséről fontos kiemelni, hogy évente mintegy 330 millió norvég koronát, vagyis nagyjából mintegy 10 milliárd forintot fizetnek a kiadók számára tudományos cikkekhez való hozzáférésért, s a csoport missziója szerint éppen ezért a közösség által finanszírozott publikációknak nyilvánosnak kell lennie. (Openaccess.no, 2018)

Hazai szintén a Hungarian Open Access Repositories (HUNOR) kezdeményezése emelhető ki, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) hozott létre. Célja, hogy szélesítse a tudományos kommunikáció csatornáját nemzetközi partneri kapcsolatok kialakításával. Missziója, hogy a hazai, nyílt hozzáférésű repozitóriumok hálózatának infrastrukturális javításával elősegítse a hatékony tudásmegosztást. Az összefogáshoz 21 intézményi tudástár tartozik. (open-access.hu, 2018) Fontos kiemelni az Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) nyílt hozzáférési tevékenységeit, amely az MTA KIK-en keresztül biztosítja az elektronikus tudományos tartalmakhoz való hozzáférést az előfizetői kör tagjai számára. 2018. február 7-én a Taylor & Francis, április 17-én pedig a De Gruyter kiadóval sikerült megegyeznie a konzorciumnak, s a megkötött szerződés alapján azok a kutatók, akik az EISZ körében szereplő affiliációval rendelkeznek, nyílt hozzáféréssel tehetik közzé publikációkat a kiadói csoportok kiadványaiban. A közzétételi költségek alól mentesülnek a kutatók a Taylor & Francis, Taylor & Francis Open és Cogent OA; valamint a De Gruyter gold és hibrid folyóirataiban. A Taylor & Francis-szel kötött szerződésben vannak olyan elemek,

amelyek egyértelműen kutatásösztönzőleg hatnak: „amennyiben a hagyományos előfizetés keretén belül a nyílt hozzáférésű tudományos publikációk aránya növekszik az előző évihez képest, a Szolgáltató köteles ezt adott esetben a következő előfizetési díj meghatározásánál figyelembe venni oly módon, hogy a nyílt hozzáférésű cikkek feldolgozási költségeivel arányosan csökkenti az előfizetési díjat”. (Elektronikus Információ Szolgáltatás Nemzeti Program, 2018)

7.2.3 Nemzetközi szervezetek a nyílt hozzáférésért

A Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC) nyílt hozzáférést biztosít oktatási anyagokhoz, valamint kutatási eredményekhez, ezzel pedig azt a célt szolgálja, hogy felgyorsítsa a kutatási és oktatási finanszírozás megtérülését, A nemzetközi szervet mintegy 200 taggal rendelkezik, fő feladatának pedig azt tekinti, hogy a tudományos kommunikáció komplex rendszerének valamennyi szereplője számára vonzóvá tegye a nyílt hozzáférésű publikálást. (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition, 2018)

A Confederation of Open Access Repositories (COAR) olyan nemzetközi repositórium hálózat, amelynek fő célja a kutatási eredmények hozzáférhetőségének növelése. Feladata a nemzetközi együttműködések menedzselése a magas minőségű nyílt hozzáférésű, tudományos tartalmak szolgáltatása érdekében, valamint stratégiai konzorciumok létrehozása a kutatási infrastruktúra biztosítására. (Confederation of Open Access Repositories, 2018)

7.2.4 OA támogató nemzetközi projektek

Az *OpenAire2020* projekt az európai régió meghatározó nyílt hozzáférésű programja: mintegy 50 európai tagot számlál az együttműködés, amely azért jött létre, hogy a tudományos publikációk és kutatási adatok jobb felhasználhatóságát támogassa. A kezdeményezés összefogja a szakkönyvtárak, az ösztöndíjszervezetek, az elektronikus infrastruktúra- és adat szakértők, valamint az informatikai és jogi szakemberek tevékenységét. Az OpenAire munkája során szorosan együttműködik a korábban említett Horizont 2020 terveivel, s a kutatási adatok átláthatóságának térnyerését hivatott elősegíteni. A szervezet megkísérli egybegyűjteni, összekapcsolni az európai kutatási eredmények széles skáláját, s egy átjárható tárhelyet biztosít. A projekt a kutatási és innovációs terveket segíti elő 2015 óta, ennek átfutási ideje mintegy 2 év volt. A projekt megvalósításához összesen 13 132 500 euróból dolgoztak, ebből a keretből 13 millió euró az Európai Bizottság támogatása. Az OpenAire2020 nevű projekt 10 *munkacsomagból* épül fel: koordinálás és hasznosulás;

terjesztés; nemzetközi összehangolás; támogatás és tréning; arany OA; OpenAire Platform fejlesztése és karbantartása; tudományos kommunikáció; információs tárhely karbantartása és kibővítése; az OpenAire nyomon követésének munkaműveletei; tudásszervezési munkacsoport: osztályozás, hálózati analízis stb. Adatbázisában mintegy 23 millió dokumentum található. Ennek a projektnek keretén belül az Európai Kutatási Tanács finanszírozásában indult újjára az FP7 gold OA projekt, amely a lezárult FP7 (Kutatási és Technológiafejlesztési Hetedik Keretprogram) projektek keretei között létrejött tudományos eredmények open access folyóiratokban való közlésének érdekében jött létre. (OpenAire, 2018)

Az *OpenOASIS* a globális információs társadalom nyílt szabványainak kialakításán, alkalmazásának széleskörűségét szorgalmazza. A nonprofit konzorcium több mint 5000 résztvevővel rendelkezik, 600 szervezetet és egyéni tagot képviselnek mintegy 60 országban. A konzorcium hiteles forrása kíván maradni a nyílt hozzáférésnek, amely a tudományos kommunikáció hatékony működését támasztja alá. (OpenAsis, 2018)

8. Összefoglalás

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK), a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK), a Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár (BCE EK) és a Magyar Tudományos Akadémiai Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) is reagál stratégiájában a nyílt hozzáférésre, nemzeti szinten pedig a *Felsőoktatási könyvtárak és stratégiai fejlesztések* elnevezésű dokumentum is hangsúlyozza, hogy a kutatást és oktatást támogató, kiemelt módszerként kell tekinteni rá. Feladataként emelik ki az infrastrukturális háttér fejlesztését, a szerzők ösztönzését és tájékoztatását.

Látható volt, hogy a kutatók nincsenek egyszerű helyzetben, ha publikálás mellett döntenek, hiszen egyrészt meg kell arról győződniük, hogy nem csupán egy parazita folyóirat kérte-e fel őket a publikálásra, másfelől pedig nem ismerhetik minden kiadvány folyóiratpolitikáját – nem tudhatják pontosan, hogy milyen formájú kézírataik archiválásra van lehetőség a publikálást követően. Számukra nyújt – tájékoztató jellegű – támpontot a Sherpa/Romeo, amely 2 536 kiadóra, s több mint 22 000 kiadványra vonatkozó információt tartalmaz. A tudományos kommunikáció jó gyakorlati példája az adatbázis, hiszen a szakmai közösség építi, az aktualizálásra, az adatok frissítésre is ajánlásokkal kerül sor. Európában Magyarország a 9. helyen áll azzal 39 kiadói politikával, amelyek a Sherpa/Romeo-ban szerepelnek. Ezek közül hazai szinten a felsőoktatási intézmények kiadványai, valamint az Akadémiai Kiadó magaslik ki. Az Akadémiai Kiadó – és a Magyar Tudományos Akadémia – rendkívül fontos szerepet tölt be a hazai tudományos kommunikációban és a nyílt hozzáférésben. A folyóiratkiadó a különböző modellek (szerzői archiválás, gold OA, hibrid OA) gyakorlatára ad lehetőséget, konstrukcióiban leginkább a hibrid modell az, amely a legjellemzőbb. Előremutató a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt létrejövő Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) Taylor & Francis-sal kötött szerződése, amelynek keretein belül a konzorcium tagjai díjmentesen tehetnek publikálhatnak a kiadványaikban.

A folyóiratok szempontjából rendkívül fontos a nemzetközi jelenlét, hiszen ez presztízst is jelenthet számukra. A kutatók számára is fontos lehet egy nemzetközi szinten is megjelenő kiadványban publikálni, ezáltal nagyobb közönséghez juthatnak el, több hivatkozást szerezhhetnek. A DOAJ és a Scopus is rendkívül szigorú feltételrendszert határoz meg a bekerülni vágyó kiadványok számára, éppen ezért az itteni jelenlét igen nagy kihívás és presztízsz egyaránt. A két nemzetközi adatbázisban összesen 30 különböző dokumentum

szerepel – a Scopusban 14, míg a DOAJ-ban 25 OA folyóirat. A bekerülő kiadványok többnyire a társadalomtudomány területéről érkeztek, de a legtöbb cikk a reáلتudományok folyóirataiból jelent meg a két nemzetközi adatbázisban. Az angol nyelv mindkét adatbázis magasfokú elvárásai közé tartozik, ennek fényében némiképpen meglepő a Névtani Értesítő nyelvészeti szakfolyóirati jelenléte az adatbázisokban. Elemzésemből kiderült, hogy a DOAJ teljességre törekedett, s a legutóbbi évfolyamaiból minden cikk indexelésre került az adatbázisban – a Scopus bekerülési feltételei ezt nem tették lehetővé.

A ROAR-ban regisztrált mintegy 40 hazai repozitórium, az Open Journal Systems és a különböző nemzetközi szervezetekben való részvétel mind-mind olyan lehetőséget nyújtanak, amelyek az open access publikálást támogatják, de mindaddig ameddig nemzeti szinten nem ismerik, nem kapnak tájékoztatást a szerzők, kutatók, oktatók a nyílt hozzáférési modellekről és lehetőségekről, illetve amíg rendkívül magasak a gold és hibrid folyóiratkiadók közzétételi díjai; amíg nincs egyezség és kompromisszum, amely a tudományos kommunikációban résztvevő szereplők mindegyikének kedvező lenne; amíg nincs előrejutás a pénzügyi kérdésekben, addig nehéz lesz teljesíteni a Horizont 2020 nagy volumenű terveit.

Köszönetnyilvánítás

Pályamunkában olyan témakört szerettem volna választani, amely a könyvtárügy kiemelt trendje és állandó aktualitással rendelkezik. Úgy vélem, hogy az open access ebből a szempontból releváns választás volt.

A téma kiválasztását elősegítette Hoffmann Ádám, a Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtárának szakembere, akit egy az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár- és Információtudományi Intézetéhez kapcsolódó eseményen ismertem meg, s a pályamunkát segítő nem csupán a legaktuálisabb szakirodalommal állt elő a konzultációk során, de a tudományos kommunikáció komplex rendszerének fontos összefüggéseit segítette megérteni. A dolgozat szerkezetének kialakításához és a téma kifejtéséhez egyetemi oktatómat, Dr. Senkei-Kis Zoltánt kértem fel témavezetőnek, aki a pályamunka írása során mindvégig nyitott volt a konzultációra.

Inspiráló volt számomra Bilicsi Erika a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ könyvtárosának személye, aki a mesterképzés első félévében tartott számunkra figyelemfelkeltő, gyakorlati jellegű kurzust a nyílt hozzáféréssel kapcsolatban *A szakirodalmi tájékoztatás professzionális technikái* címmel, illetve kiemelt hálával tartozom Virág Gabriellának, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár munkatársának, kolléganőmnek, aki a nyolc munkaórát követő késő délutáni órákban is ellátott szakmai tanácsokkal és ötletekkel, amelyekkel az így elkészült dolgozat is gazdagodott.

A fentebb említett személyek hozzájárulása, támogatása, segítő gondolatai és iránymutatásai, munkája, a megannyi konzultáció és kötetlen szakmai beszélgetés tette lehetővé, hogy jelen hasábk tartalommal telítődjenek, így őket illeti a köszönet, nélkülük, ilyen formában ez biztosan nem jöhetett volna létre.

Irodalomjegyzék

1. Akadémiai Kiadó (2017) *Article Processing Charges 2017*. Elérhetőség: https://akademiai.com/pbassets/kiado/OA/Akad%C3%A9miai%20Kiad%C3%B3%20Article%20Processing%20Charges%202017_EUR_June2017.pdf
2. Antal I. – Karácsony Gy – Kálóczi K. – Keveházi Katalin – Nagy Zsuzsanna (2017) A felsőoktatási könyvtárakstratégiai fejlesztésiirányai 2018-2023. 70 o. Elérhetőség: http://ekk.org.hu/sites/default/files/EKFJ_2018_2023a.pdf
3. *Az open access modellek*. Elérhetőség: <http://www.open-access.hu/hu/modellek>
4. Beall, J. (2018) Beall's list of predatory journals and publishers. Elérhetőség: <https://bealllist.weebly.com/>
5. Berkvens, P. (2012) *SciVerse Scopus Custom Data Documentation*. 111 o. Elérhetőség: http://ebrp.elsevier.com/pdf/Scopus_Custom_Data_Documentation_v4.pdf
6. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. (2003). Elérhetőség: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>
7. Bohannon, J. (2016) Who's downloading pirated papers? Everyone. *Scientific Community*. Elérhetőség: <http://www.sciencemag.org/news/2016/04/whos-downloading-pirated-papers-everyone>
- Brown, S. – Calla, P. (2014) *Green, gold & subscription publishing*. Elérhetőség: <https://aoasg.org.au/green-gold-subscription-publishing/>
8. Budapest Open Access Initiative (2002) *Read the Budapest Open Access Initiative* Elérhetőség: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>
9. Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár (2016) *Középtávú stratégiai koncepció 2017-2019*. 8 o. Elérhetőség: <http://www.lib.unicorvinus.hu/sites/default/files/strat2017.pdf>
10. Committee on Publication Ethics (2018) *Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing*. Elérhetőség: <https://doaj.org/bestpractice>
11. Confederation of Open Access Repositories (2018) About. Elérhetőség: <https://www.coar-repositories.org/about/>
12. Danowski, P – Ferus, A. – Kromp, B. – Pinhasi, R. (2018) *Austrian Transition to Open Access (AT2OA)*. 7 o. Elérhetőség: <http://library.ifla.org/2286/1/92-danowski-en.pdf>
13. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (2016) *Stratégiai Terv 2016-2020*. 34 o. Elérhetőség: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/229545/strategia_2017.pdf?sequence=4&isAllowed=y
14. Directory of Open Access Journals. (2018) *About DOAJ*. Elérhetőség: <https://doaj.org/about>
15. Directory of Open Access Journals. (2018) *What is the DOAJ Seal of Approval for Open Access Journals (the DOAJ Seal)?* Elérhetőség: <https://doaj.org/publishers#seal>

16. Elektronikus Információ Szolgáltatás Nemzeti Program (2018) *Taylor and Francis Online Library adatbázishoz való hozzáférésre irányuló szolgáltatási szerződés*. 40 p. Elérhetőség: http://eisz.mtak.hu/images/szerzodesek/TF_2018.pdf
17. Európai Bizottság (2014) *Horizon 2020 rövid bemutatása : Az Európai Unió kutatási és innovációs keretprogramja*. 40 o. Elérhetőség: https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_HU_KI0213413HUN.pdf
DOI:10.2777/81201
18. Európai Bizottság (2018) *Uniós költségvetés: A Bizottság az eddigi legambiciózusabb kutatási és innovációs programra tesz javaslatot*. Elérhetőség: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4041_hu.htm
19. European Commission (2017) *Guidelines on Implementation of Open Access to Scientific Publications and Research Data in projects supported by the European Research Council under Horizon 2020*. 7 o. Elérhetőség: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/oa-pilot/h2020-hi-erc-oa-guide_en.pdf
20. Finnish Open Access Working Group (2018) Elérhetőség: <http://www.openaccess.fi/info/english.html>
21. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (2014). *Informálni, Integrálni, Inspirálni : A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai terve 2014-2020*. 46 o. Elérhetőség: http://www.fszek.hu/?tPath=/view/&documentview_type=save&documentview_site=4607&documentview_id=24816
22. Himmelstein D. S. – Romero A. R. – Levernier J. G. – Munro T. A. – McLaughlin S. R. – Tzovaras B. G. et al. (2018). Research: Sci-Hub provides access to nearly all scholarly literature. *eLIFE*, Elérhetőség: <https://elifesciences.org/articles/32822> DOI: 10.7554/eLife.32822
23. Holl A (2017) Beszéljünk nyíltan a nyílt hozzáférésről : Gondolatok Kovács Kármén a nyílt hozzáférésű (open access) publikálás néhány bizonytalan következménye című cikke nyomán. *Magyar Tudomány*, 178(2) 224–227 o. Elérhetőség: <http://www.matud.iif.hu/2017/02/12.htm>
24. Holl A. (2013) *Parazita folyóiratok*. 1 o. Elérhetőség: https://www.mtmt.hu/system/files/parazita_folyoiratok.pdf
25. IFLA. (2013). *Riding the Waves or Caught in the Tide? Navigating the Evolving Information Environment: insights from the IFLA Trend Report*. 16 o. Elérhetőség: http://trends.ifla.org/files/trends/assets/insights-from-the-ifla-trend-report_v3.pdf
26. IFLA. (2016). *IFLA Trend Report Update 2016*. 34 o. Elérhetőség: <https://trends.ifla.org/files/trends/assets/trend-report-2016-update.pdf>
27. Johnson R. – Fosci M. – Chiarelli A. – Pinfield S. – Jubb M. (2017) *Towards a competitive and sustainable open access publishing market in Europe : A study prepared for the OpenAIRE 2020 project, on behalf of the European Commission*. *OpenAIRE* 8 o. Elérhetőség: <https://blogs.openaire.eu/wp-content/uploads/2017/03/OA-market-report-28Final-13-March-201729-1.pdf>
28. Karácsony Gy. (2007). A Debreceni Egyetem elektronikus archívuma: a nyílt hozzáférés lehetőségei.: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 54(8) 343-351 o.

29. Lovász L. (2018) *Elnöki beszámoló*. Elérhetőség: <https://mta.hu/kozgyules2018/az-akademia-a-tudomanyos-modszer-mellett-all-ki-lovasz-laszlo-elnoki-beszamolaja-108702>
30. Lujano, I. – Khalifa, M. (2018) *Open access monitoring and business model in Latin America and Middle East: a comparative study based on DOAJ data and criteria*. IFLA WLIC 2018 – Transform Libraries, Transform Societies, 92. szekció. 18 o. Elérhetőség: <http://library.ifla.org/2126/1/092-lujano-en.pdf>
31. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (2014) *Az MTA Könyvtár és Információs Központ stratégiai célkitűzései 2014-2018* 6 o. Elérhetőség: https://konyvtar.mta.hu/download/dokumentumok/strategiai_terv_2014_2018.pdf
32. Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (2015) *Open Access – Tájékoztató a kutatási témapályázatot elnyert kedvezményezettek számára*. 2 o. Elérhetőség: <http://nih.gov.hu/download.php?docID=31469>
33. Open Access (2018) Hungarian Open Access Repositories. Elérhetőség: <http://www.open-access.hu/hu/hunor>
34. Openaccess.no (2018) *Open Access*. Elérhetőség: <https://www.openaccess.no/english/>
35. OpenAire (2018) *Project factsheets. The Openaire2020 project*. Elérhetőség: <https://www.openaire.eu/project-factsheets>
36. OpenAris (2018) *About us*. Elérhetőség: <https://www.oasis-open.org/org>
37. Piwowar H. – Priem J. – Larivière V. – Alperin J.P. – Matthias L. – Norlander B. et al. (2018) The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles. *PeerJ* Elérhetőség: <https://search.proquest.com/docview/2001717588/66A4FFD22F3647FBPQ/590?accountid=15870> DOI: 10.7717/peerj.4375
38. Public Knowledge Project (2018) *Open Journal Systems*. Elérhetőség: <https://pkp.sfu.ca/about/>
39. Raju, R. (2018) *From green to gold to diamond: open access's return to social justice*. IFLA WLIC 2018 – Transform Libraries, Transform Societies, 92. szekció. 9 o. Elérhetőség: <http://library.ifla.org/2220/1/092-raju-en.pdf>
40. Registry of Open Access Repositories (2018) <http://roar.eprints.org/>
41. Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (2018) *Who We Are*. Elérhetőség: <https://sparcopen.org/who-we-are/>
42. Science Europe Working Group on Open Access (2015) *Science Europe Principles on Open Access to Research Publications* 8 o. Elérhetőség: https://www.scienceeurope.org/wpcontent/uploads/2015/10/SE_POA_Pos_Statement_WEB_FINAL_20150617.pdf
43. SciHub Stats. Publisher Coverage Table. Elérhetőség: <https://greenlab.github.io/scihub/#/publishers>
44. Scopus (2017) *Scopus Content Coverage Guide*. 27 o. Elérhetőség: https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0007/69451/0597-Scopus-Content-Coverage-Guide-US-LETTER-v4-HI-singles-no-ticks.pdf

45. Scopus (2018) *Scopus Journal FAQs: Helping to improve the submission & success process for Editors & Publishers. What does inclusion in Scopus mean for a journal?* 3 o. Elérhetőség: https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0006/95118/SC_FAQ-content-selection-process_March2018.pdf
46. Scopus (2018) *Scopus title list*. Elérhetőség: <https://www.scopus.com/redirect.uri?url=https://www.elsevier.com/?a=91122&origin=sbrowse&zone=TitleList&category=TitleListLink>
47. Sherpa/Romeo (2018) *Publisher copyright policies & self-archiving*. Elérhetőség: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/search.php>